

sklop italijanske države (npr. množični odpust slovenskih uslužbencev), z njegovim položajem od kapitulacije Italije do pariške mirovne konference leta 1947 in z organiziranostjo PTT v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja pod začasno jugoslovansko vojno upravo s sedežem v Kopru.

Monografijo zaključuje kratek sintetični povzetek, tudi v angleškem jeziku, ter podroben seznam uporabljenih virov in literature, ki kaže na njena izjemna hevristična prizadevanja. Tako je preučila več kot 30 fondov v arhivih v Ljubljani, Novi Gorici, Kopru, Mariboru ter Zagrebu in Beogradu (v Arhivu Srbije in Črne gore je gradivo pregledala šele pred kratkim, takoj ko je bilo dostopno) ter še več zbirk dokumentov in muzejskega gradiva v različnih ustanovah (Muzej pošte in telekomunikacij, Pošta Slovenije, Slovenske železnice, RTV, PTT muzej v Beogradu), okoli 60 uradnih listov, službenih glasil in uradnih objav ministrstev in različnih upravnih organov, številne uradne jugoslovanske in slovenske statistične publikacije, 24 stanovskih-sindikálnih glasil ter različnih časnikov in revij, kar kaže, da se je pri svoji raziskavi oprla predvsem na arhivsko gradivo in tiskane vire. Na vsebino najbolj pomembnih fondov in problematiko njihove urejenosti je opozorila že v uvodu.

Odliki monografije dr. Ljudmile Bezljaj Krevel sta zlasti dve: bogata dokumentiranost, kar posebej ilustrira tudi količinski podatek o 2680 enotah znanstveno-kritičnega aparata, in celovitost obdelave obravnavane tematike, ki je mestoma tudi zelo podrobna. S preučitvijo zlasti bogatega arhivskega gradiva ter publicističnih in drugih virov je ugotovitve v dosednji fragmentarni literaturi bistveno dopolnila in tudi delno korigirala, številna vprašanja pa je obdelala na novo. Monografija je prvi znanstveno-kritični oris PTT dejavnosti v Sloveniji v obdobju od leta 1918 do leta 1950 v slovenskem zgodovino-pisju. Pomembna je tudi kot dragocen prispevek k osvetlitvi ves čas življenja Slovencev v jugoslovanski državi aktualnega boja za ohranitev čim več avtonomnih pristojnosti v spopadu z beograjskim centralizmom na primeru PTT dejavnosti. Njene oblike in razvejanost pa na poseben način ilustrirajo tudi stopnjo gospodarske razvitosti Slovenije. Opisi poštnega poslovanja »na terenu« in opremljenosti poštnih uslužbencev pa so tudi zanimiv prispevek k podobi vsakdanjega življenja v obravnavanem času. Ob sklepu naj poudarimo, da je monografija dr. Ljudmile Bezljaj Krevel dragocena in zanimiva obogatitev slovenskega zgodovino-pisja za obdobje prve in začetka druge Jugoslavije ter štiriletno okupacije. Po njeni zaslugi je problematika PTT dejavnosti med najbolj raziskanimi v njem. Poudarimo naj tudi zasluge obeh institucij, Pošte Slovenije in Tehniškega muzeja Slovenije, ki sta gmotno, strokovno in moralno podprli nastanek tega obsežnega in bogato ilustriranega dela.

Miroslav Stiplovšek

Norman Friedman, **The Fifty-Year War**. London : Chatham Publishing, 2000. 597 strani

Pregled zgodovine hladne vojne priznanega ameriškega avtorja Normana Friedmana je le eno iz množice zgodovino-pisnih del, ki jih v zadnjih letih najdemo na knjižnih policah, posvečenih polpretekli zgodovini. Kot mnogo drugih, tudi to odlikuje izostren vpogled v zgodovinske procese, ki so sooblikovali in karakterizirali obdobje hladne vojne. Takšen vpogled je bilo možno doseči šele po odprtju moskovskih arhivov, pa tudi na »Zahodu« je v zadnjem desetletju uzrl luč marsikateri poprej strogo zaupen dokument. Na podlagi množice kvalitetnih zgodovinskih virov iz arhivov obeh v hladni vojni sprtih taborov, lahko zavzet zgodovinar dandanes predstavi uravnoteženo podobo zapletenih diplomatskih, obveščevalnih, socialnih, obveščevalnih in še kakšnih procesov, ki skupaj dajejo neizbrisen pečat več desetletjem poveljne zgodovine sveta.

Še pred petnajstimi leti je bil vsakršen poizkus razumevanja obdobja, v katerem smo živeli, povezan z informacijsko in ideološko pregrado, ki jo je predstavljala »železna zavesa«. Zgodovinarji so se lahko opirali le na arhive in osebne spomine protagonistov ter hlastali za najnovejšimi »strogo zaupnimi« dokumenti, ki so po kapljicah curljali v javnost. S tem seveda ne mislimo, da je bila dotedanja zgodovino-pisna literatura nekvalitetna. Res pa je, da je bila posebno v državah vzhodnega bloka manj ali več obremenjena z ideološkimi zahtevami komunističnih režimov. Zgodovinsko obdobje hladne vojne tisti čas še ni bilo zaključeno, in ni bilo jasno niti, kako se bo zaključilo. Zatekanje v napovedovanje prihodnosti pa je v zgodovino-pisju vselej zelo spolzko področje. Že prav neslaven je primer

ameriškega zgodovinarja Rothscilda (Joseph Rothscild: *Return to diversity*, Oxford University Press, 1989), ki je nekaj mesecev pred padcem Berlinskega zidu napisal temeljito in poučno študijo o komunističnih režimih Vzhodne Evrope. V njej je napovedal postopno utrditev in oživitvev vzhodnoevropskih komunističnih režimov po krizi, ki jih je doletela s »Solidarnostjo« na Poljskem in slabimi gospodarskimi rezultati sredi osemdesetih let. Potemtakem je napovedal nadaljevanje hladne vojne navkljub »perestrojki«, pravzaprav zaradi nje.

S koncem hladne vojne je večina zgoraj navedenih težav odpadla. Še več, dosegljivih in relevantnih virov je že kar preveč. Navkljub vsemu pa v Sloveniji še danes nimamo kakšnega celovitega in preglednega dela o pravkar minulem obdobju, pisanega v domačem jeziku od domačega avtorja. Ne bi sedaj polemizirali o vprašanju, zakaj je tako. Slovenski bralec mora hočeš nočeš seči po tuji strokovni literaturi. Friedmanova *Fifty-Year War* je eno takšnih del novejšega datuma in zatorej pisano na podlagi literature in virov, dosegljivih ob koncu devetdesetih let preteklega stoletja.

Norman Friedman je mednarodno priznan strokovnjak na področju raziskav oborožitvenih sistemov in vojaške strategije. Posebej se posveča zgodovini pomorskega vojskovanja in razvoju tehnologije tega rodu oboroženih sil. Pričakovali bi, da bo Friedman pri svojem delu o hladni vojni pretiraval s pomenom svojega ožjega raziskovalnega področja in *Fifty-Year War* obremenil z detajlnimi, vendar suhoparnimi podatki o tehnologiji atomskega orožja, vrstah in zmogljivostih raket, letal, podmornic... Vendar se mu kaj takega ne primeri. Res je nekaj poglavij posvečeno skoraj izključno tehnološkimi problemom atomske oborožitve na obeh straneh »železne zavese«. Friedman to problematiko umesti v širši splet političnih, gospodarskih in družbenih dejavnikov, ki so definirali hladno vojno. Seveda pa slovenskemu bralcu razumevanje pričujočega dela lahko predstavlja določeno težavo. Kdor bolj površno pozna mehanizme in način delovanja sovjetskega komunističnega aparata na eni strani, in razbohotene ameriške administracije na drugi, mu lahko množica različnih agencij, naslovov in posvetovalnih teles, ključnih pri vodenju hladne vojne, povzroči kar precejšnje težave. Ko dojame izraze, kot so na primer *nomenklatura*, *Atomic Energy Commission* ali *National Security Council*, se že znajde v gozdu novih, v ameriškem zgodovinopisju ustaljenih izrazov. Pojmi, kot so *NSC 68*, *New Look* ali *containment policy*, ki označujejo ključne prelomnice pri usmeritvah ameriške administracije v soočanju s sovjetsko grožnjo, so slovenskemu bralcu povečini neznan. Na srečo pa avtor ne privzame pojmov kot po sebi razumljivih, temveč jih pospremi z ustrezno razlago, ki tudi neposvečenemu olajša razumevanje.

Po vsebinski plati delo zajame vse ključne dogodke in prelomnice hladne vojne. Zanimivo je, da njen pričetek Friedman postavi v čas državljanske vojne v Španiji. Po njegovem mnenju smo tedaj pričali prvega poizkusa Sovjetske zveze po oktobrski revoluciji, da pridobi nadzor in dominacijo v neki drugi državi. S tem avtorjevim prepričanjem se lahko strinjamo ali pa tudi ne. Nikakršnega dvoma pa ne more biti, da se je hladna vojna končala ob koncu leta 1991 s propadom Sovjetske zveze, nemudoma po razpadu njenega vzhodnoevropskega imperija. Slovenskega bralca bo verjetno neprijetno presenetil pičel odmerek prostora, ki ga je avtor namenil prelomu med Titom in Stalinom. V poglavju z naslovom *Tito and Mao* mu nameni komaj kakšno stran in ga očitno razume le kot uvod v bistveno pomembnejši spor med Maovo Kitajsko in Sovjetsko zvezo. Očitno Američani drugače ocenjujejo pomen nekega dogodka, ki mu je naše (jugoslovansko) zgodovinopisje odmerjalo veliko pomembnejšo vlogo v blokovsko razdeljenem svetu hladne vojne. V zgodovinopisju je pač navadno tako, da vsak narod gleda na zgodovinsko dogajanje skozi perspektivo njemu lastne zgodovinske izkušnje in ideologije. Prav zato so vrednostne sodbe tako raznolike in nevhvaležno področje zgodovinskih raziskovanj.

Dostopnost pomembnih virov iz obeh strani »železne zavese« razkriva marsikateri doslej neznan vidik ali dogajanje v času hladne vojne, ali pa ga predstavlja v povsem novi luči. Slovenskemu bralcu se razkrije marsikaj, kar mu poprej ni bilo ali ni smelo biti (!) znano. Roko na srce, živeli smo v režimu, katerega simpatije so bile ves čas hladne vojne navkljub razglašeni neuvrščeniosti na strani enega bloka – komunističnega. Razumevanje dogajanj povojne zgodovine je bilo tudi v Jugoslaviji podvrženo ideološkimi zahtevam in pričakovanjem njenega režima. Vzgoja in cenzura sta tudi tukaj oblikovala odnos javnosti do procesov in dogajanj zunaj naših meja. Prav ti procesi, pa tudi režim sam so danes že del naše skupne, svetovne zgodovine. Revizija odnosa do polpretekle zgodovine potemtakem ni le dobrodošla, temveč tudi potrebna. Mnogi zgodovinski procesi in dogodki so v Friedmanovi knjigi predstavljeni drugače in popolnejše, kot so bili na primer v naših domačih zgodovinopisnih publikacijah ali v dnevnem tisku. Za primer navedimo opis Allendejeve vladavine v Čilu in vojaškega udara, ki

ji je sledil. Jugoslovanski režim je v soglasju z ostalimi komunističnimi režimi in večino liberalne levice na »Zahodu« simpatiziral z menda »naprednim« čilskim predsednikom in prav tako soglasno obsojal način, s katerim so ga čilski častniki ob pomoči ameriških obveščevalnih služb strmoglavili. Friedman podrobno opiše še drugo plat zgodbe, slovenskemu bralcu doslej verjetno neznano. Popisuje delovanje skrajno leve paravojaške formacije, ki je z ustrahovanjem volivcev pomagala pri Allendejevem vzponu na oblast. Predstavljeni so sovjetski in kubanski interesi v čilenskih zadevah in pošiljke orožja, ki so iz bratskih držav »socialističnega lagerja« romale v podporo čilenski revoluciji. Nadalje so predstavljeni rezultati zadnjih kongresnih volitev v Čilu pred udarom, na katerih je Allendejeva Ljudska fronta gladko izgubila. Pika na i pa je prav gotovo avtorjev sklep, da je vojska ob izvedbi državnega udara delovala v imenu večine Čilencev. Naveden primer je le eden mnogih, ki nam lahko pomagajo prenehati častiti marsikaterega malika preteklosti.

Veliko pozornost avtor posveča dogajanjem v t.i. tretjem svetu, posebno v času dekolonizacije. Pri tem ne zapade obsedenosti z Vietnamom, ki jo opazimo pri nekaterih drugih ameriških zgodovinarjih tega obdobja – pač posledica travm, ki jih je in jih deloma še zdaj povzroča Vietnam v ameriškem kolektivnem spominu. V podrobnem obravnavanju hladne vojne držav tretjega sveta vidim nujno posledico avtorjevega mnenja o naravi tega spopada. Srčika njegovega nazora je namreč misel, da hladna vojna ni bila nekakšno premirje med obema supersilama, vzdrževano s strahom pred medsebojnim uničenjem v nuklearnem spopadu. Friedman ugotavlja, da je bila hladna vojna pravzaprav »vroča«, le da je potekala v zelo počasnem tempu in izven področij t.i. razvitega sveta. Obširna obravnava držav tretjega sveta kot pravih bojišč hladne vojne je zatorej še kako relevantna. Poleg najbolj znanih držav, kot so bili Vietnam, Alžirija ali Kuba, se avtor posveča tudi nekaterim manjšim državam, ki so v hladni vojni odigrale na manjšo, vendar samo na videz nepomembno vlogo. Kar nekaj strani, vsekakor več kot Titovi Jugoslaviji, je namenjeno Južnemu Jemnu. Na primeru te revne islamske in patriarhalne države, edine v socialističnem taboru z uradno državno religijo (!), je Friedman prikazal neuspeh Sovjetske zveze, da spremeni jemensko družbo in ji vsili komunistični sistem. Vsi njihovi poizkusi družbene revolucije so zadevali ob trdovraten odpor lokalnih šejkov in prebivalstva. Ker pa je bil Jemen važna preskrbovalna baza za sovjetske podmornice, se mu niso hoteli odpovedati, čeprav je Južni Jemen ostal le po imenu komunističen. Ideologija se je torej podredila geopolitičnim interesom in ne obratno. Vsa zadeva tukaj ne bi bila omembe vredna, če ne bi sovjetsko vodstvo nekaj let kasneje to politiko ponovilo v Afganistanu – s katastrofalnimi posledicami za Afganistan, pa tudi za samo Sovjetsko zvezo, ki so ji pričele biti poslednje ure. Friedman tudi Američanom ne ostane dolžen, ko podrobno opiše propad Kennedyjevih poizkusov modernizacije in »socialne revolucije« v Latinski Ameriki in Vietnamu.

Navedli smo le nekaj zanimivih vidikov, ki nam jih predstavlja Friedmanovo delo. Čeprav je marsikatera avtorjeva razlaga lahko dobrodošel povod v polemiko, pa nam *Fifty-Year War* daje pregledno in zgoščeno sliko pravkar minule zgodovinske dobe. Nabito je s podrobnostmi, pa vendar pozoren bralec hitro najde »rep in glavo«. Četudi se mi je včasih zdelo, da je avtor manj naklonjen in bolj kritičen do ameriških demokratičnih administracij in predsednikov, pa ta osebni vtis ne more zmanjšati pohvale, ki jo namenjam ocenjenemu delu.

Simon Stern

Paul Hockenos, **Homeland Calling. Exile Patriotism and the Balkan Wars**. Ithaca and London : Cornell University Press, 2003. 289 strani.

Knjiga nemškega novinarja Paula Hockenosa obravnava reakcije srbskih, hrvaških in albanskih izseljencev v ZDA, Kanadi, Avstraliji, Nemčiji ter tudi albanskih v Sloveniji na razpadanje Jugoslavije. Avtor se je omejil na obdobje od konca osemdesetih let 20. stoletja do napada sil zveze NATO na Zvezno republiko Jugoslavijo leta 1999. Knjiga je zasnovana na intervjujih posameznih vidnejših povratnikov iz izseljenstva v domovino. Iz vsebine je razvidno, da avtor ne pozna celotnega procesa izseljevanja, prav tako pa tudi ne nekaterih pomembnih dogodkov iz zgodovine posameznih izseljenških skupnosti v posameznih priseljenških državah. Največ se ukvarja z vprašanji, kako so srbski, hrvaški